नीतिचन्द्रिका

चलन्ति तारा रविचन्द्रमण्डलं चलेच्च मेरुर्विचलेच्च मन्दरः ।
कदापि काले पृथिवी चलेच्च वै चलेन्न धर्मः सुजनस्य वाचिकम् ॥ २८ ॥

पदविभागः

चलन्ति, ताराः, रवि-चन्द्र-मण्डलम्, चलेत्, च, मेरुः, विचलेत्, च, मन्दरः, कदा, अपि, काले, पृथिवी, चलेत्, च, वै, चलेत्, न, धर्मः, सुजनस्य, वाचिकम् ।

अन्वयः

ताराः चलन्ति । रवि-चन्द्र-मण्डलं चलेत् । मेरुः विचलेत् । मन्दरः च चलेत् । कदा अपि काले पृथिवी च वै चलेत् । (किन्तु) सुजनस्य वाचिकं न चलेत् । धर्मम् न चलेत् ।

कठिनपदार्थः

- ताराः = नक्षत्राणि ।
- कदा अपि = कदाचित् ।
- पृथिवी = भूमिः, भूः, वसुधा ।
- वाचिकम् = वचनम् ।

नीतिचन्द्रिका

चलन्ति तारा रविचन्द्रमण्डलं चलेच्च मेरुर्विचलेच्च मन्दरः ।
कदापि काले पृथिवी चलेच्च वै चलेन्न धर्मः सुजनस्य वाचिकम् ॥ २८ ॥

भावार्थः

नक्षत्राणि इतस्ततः चलेयुः । रविमण्डलं चन्द्रमण्डलं च चलेत् । मेरुपर्वतस्य चलनं भवितुम् अर्हति । मन्दरः अपि कदाचित् चलेत् । एवं च भूमिः अपि चलेत् । किन्तु सत्पुरुषाणां वाक् न कदापि चलति (वितथा न भवति) । तथैव धर्मः अपि स्थिरः एव तिष्ठति ।

सत्पुरुषस्य धर्मस्य च माहात्म्यं वर्णितम् अत्र ।

नीतिचन्द्रिका

ताराणां भूषणं चन्द्रो नारीणां भूषणं पतिः ।
पृथिव्या भूषणं राजा विद्या सर्वस्य भूषणम् ॥ २९ ॥

पदविभागः

ताराणाम्, भूषणम्, चन्द्रः, नारीणाम्, भूषणम्, पतिः, पृथिव्याः, भूषणम्, राजा, विद्या, सर्वस्य, भूषणम् ।

कठिनपदार्थः

- ताराणां = नक्षत्राणाम् ।
- भूषणम् = अलङ्कारः ।

अन्वयः

चन्द्रः ताराणां भूषणम् । पतिः नारीणां भूषणम् । राजा पृथिव्याः भूषणम् । विद्या सर्वस्य भूषणम् ।

नीतिचन्द्रिका

ताराणां भूषणं चन्द्रो नारीणां भूषणं पतिः ।
पृथिव्या भूषणं राजा विद्या सर्वस्य भूषणम् ॥ २९ ॥

भावार्थः

चन्द्रकारणात् ताराः शोभन्ते । पतिः अस्ति चेत् नारी शोभते । राज्ञः अस्तित्वेन पृथिवी शोभते । सर्वेषाम् अलङ्कारप्राया भवति विद्या । अत्र विद्यायाः महत्त्वं सूचितम् ।

नीतिचन्द्रिका

त्यज दुर्जनसंसर्गं भज साधुसमागमम् ।
कुरु पुण्यमहोरात्रं स्मर नित्यमनित्यताम् ॥ ३० ॥

पदविभागः

त्यज, दुर्जन-संसर्गम्, भज, साधु-समागमम्, कुरु, पुण्यम्, अहोरात्रम्, स्मर, नित्यम्, अनित्यताम् ।

कठिनपदार्थः

- संसर्गः = सहवासः ।

अन्वयः

दुर्जन-संसर्गं त्यज, साधु-समागमं भज । अहोरात्रं पुण्यं कुरु । अनित्यतां नित्यं स्मर ।

नीतिचन्द्रिका

त्यज दुर्जनसंसर्गं भज साधुसमागमम् ।
कुरु पुण्यमहोरात्रं स्मर नित्यमनित्यताम् ॥ ३० ॥

भावार्थः

भवान् दुष्टानां सहवासं त्यजतु । सज्जनानां सहवासं करोतु । अहर्निशं (प्रतिक्षणं) पुण्यकार्याणि करोतु । सर्वम् अशाश्वतम् इति सर्वदा स्मरतु ।

नीतिचन्द्रिका

दानेन पाणिर्न तु कङ्कणेन स्नानेन शुद्धिर्न तु चन्दनेन ।
मानेन तृप्तिर्न तु भोजनेन ज्ञानेन मुक्तिर्न तु मुण्डनेन ॥ ३१ ॥

पदविभागः

दानेन, पाणिः, न, तु, कङ्कणेन, स्नानेन, शुद्धिः, न, तु, चन्दनेन, मानेन, तृप्तिः, न, तु, भोजनेन, ज्ञानेन मुक्तिः, न, तु, मुण्डनेन ।

अन्वयः

पाणिः दानेन (शोभते) न तु कङ्कणेन । शुद्धिः स्नानेन (भवति) न तु (चन्दनेन) । तृप्तिः मानेन (भवति) न तु भोजनेन । मुक्तिः ज्ञानेन (भवति) न तु मुण्डनेन ।

कठिनपदार्थः

- पाणिः = हस्तः, करः ।
- मानः = गौरवम् ।

नीतिचन्द्रिका

दानेन पाणिर्न तु कङ्कणेन स्नानेन शुद्धिर्न तु चन्दनेन ।
मानेन तृप्तिर्न तु भोजनेन ज्ञानेन मुक्तिर्न तु मुण्डनेन ॥ ३१ ॥

भावार्थः

कङ्कणधरणेन हस्तस्य वास्तविकशोभा न, अपि तु दानकर्मणा । चन्दनलेपनमात्रेण शरीरं शुद्धं न भवति । अपि तु स्नानेन एव भवति । केवलेन भोजनेन तृप्तिः न भवति । अपि तु गौरवप्राप्त्या महती तृप्तिः जायते । मुण्डनं कृतं चेत् मोक्षः न । अपि तु ज्ञानसम्पादनेन मोक्षप्राप्तिः भवति ।